

IZMEĐU PRAGA, ZAGREBA I LAVOVA: FRANJO KSAVER KUHAČ I NJEGOVI ČEŠKI PRISTALICE

MICHAELA FREEMANOVÁ

Kabinet hudební historie
Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.
Puškinovo náměstí 9
160 00 PRAHA 6, Česká Republika

UDK/UDC: 78.072/78.073(437.1./2) Kuhač

Izvorni znanstveni rad/
 Original Scientific Paper
 Primljeno/Received: 3. 2. 2013.
 Prihvaćeno/Accepted: 9. 4. 2013.

Nacrtak

Tijekom 1870-ih u Češkoj su cvale dvije glavne glazbene struje. Jednu je od njih predstavljao prowagnerijanski, prolisztovski i prosmetanovski časopis *Dalibor*, a druga je podržavala ideju nacionalne glazbe što izrasta iz folklora. Njezino je glasilo postao časopis *Hudební listy*, čiji su urednici bili dvojica istaknutih glazbenika, Josef Richard Rozkošný i František Pivoda. Dok su Rozkošný i Pivoda kritizirali strane konotacije u Smetaninoj glazbi, Franjo Ksaver Kuhač, čije je napise *Hudební listy* objavljivao od 1873. nadalje, bio je korektniji u svojim procjenama Smetanina djela od njegovih sunarodnjaka. Osim Kuhačeva izvještaja o prvoj izvedbi *Prodane nevjeste* u Hrvatskoj, *Hudební listy* je objavio češki prijevod njegova uvodnog napisa *Sachliche Einleitung zur Sammlung südslavischer*

Volkslieder, članak *Vzchopme se k dílu! (Prihvatimo se posla!)* u kojem se kritizira podučavanje mladih slavenskih glazbenika po načelima zapadne glazbe, te analiza njegova djela *Srbsko Oro*. To da su Kuhačeva uvjerenja pogodila zicu njegovih čeških pristalica svjedoče *Hudební listy*, praški časopis *Světlozor*, koji je objavio njegov životopis, te primjerci pisama koje je Kuhač poslao Františku Pivodi i njegovom sunarodnjaku Maxu Konopáseku, koji je djelovao u Lavovu i bio jednako folkloristički orijentiran.

Ključne riječi: časopis *Hudební listy*, Češka, Prag, Bedřich Smetana, Franjo Ksaver Kuhač, Richard Rozkošný, František Pivoda, Max Konopásek, glazbeni folklor

»Molim vas, stoga, moja gospodo, pobrinite se za to da u Pragu umjetnike sa slavenskim nagnućima ne odgajaju njemački glazbeni obrtnici i pošaljite mozartovsku kulturu dovraga.«
 (»Ich bitte Euch daher meine Herren, sorget dafür, daß in Prag Künstler mit slavischen Intention, nicht aber deutschen Musikhandwerker erzogen werden, und lasset die Mozartcultur beim Teufel«)

(Franjo Ksaver Kuhač Františku Pivodi, 15. svibnja 1877.)

Napetosti u kasnom 19. stoljeću između pristalica i protivnika nacionalne i kozmopolitske orijentacije u češkoj kulturi općenito i u glazbi napose, i tendencija da se elementi folklorne glazbe uklope u novoskladana djela ozbiljne glazbe bili su u kasnom 18. i ranom 19. stoljeću duboko ukorijenjeni u zanimanju za folklor kao općem mjestu europskih intelektualaca koji su imali za cilj nacionalno oživljavanje. Tijekom čitava 19. stoljeća u češkim se zemljama to zrcali u raspravama o karakteru što bi ga trebalo imati istinsko češko nacionalno pjesništvo i glazba (od njih se očekivalo da ili citiraju češke pjesme ili ih imitiraju), i da se u ideji o stvaranju 'slavenske' glazbe obuhvate 'bitni nacionalni elementi' (osobito ruski) u »jedinствено lijepo tijelo i zajedničku dušu«.¹

Ovaj je trend zadobio na oštrini kada 1867. austro-ugarskom Nagodbom ('Ausgleich') Češkom kraljevstvu nije bila zajamčena neovisnost koju je tražilo, što je dovelo do razdoblja političke i kulturne borbe koja se protegnula daleko nakon raspada Austro-Ugarskog carstva i utemeljenja Čehoslovačke 1918. godine. Tijekom 1870-ih dvije su glavne stranke cvjetale u Češkoj. Jedna je bila prowagnerijanska, prolisztovska i na domaćem planu prosmetanovska; na području napisa o glazbi predstavljao ju je časopis *Dalibor*, a u likovnoj umjetnosti, glazbi i kazalištu teoretičar Otakar Hostinský (1847-1910). Druga je stranka podupirala ideju nacionalne glazbe što izrasta iz folklorne riznice. Njezinom je tribinom postao časopis *Hudební listy*, čiji su urednici bili 1873. operni skladatelj Josef Richard Rozkošný (1833-1913), a 1874-75. pjevač i glazbeni pedagog František Pivoda (1824-1898). Strastvene rasprave o ulozi koju bi folklor trebao ili ne bi trebao igrati u području visoke glazbene kulture već su bile potaknute u prethodnom desetljeću, kako svjedoči Otakar Hostinský u svojoj knjizi *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu* [*Bedřich Smetana i njegov križarski rat za modernu češku glazbu*]:

»Jednom — prema kraju 1862. godine — na večernjem druženju (soareji) organiziranom u kući princa Rudolfa Taxisa, u ono doba predsjednika zborskog društva Hlahol, za vrijeme stanki između pjevanja, muziciranja i recitiranja započela je rasprava o tekućim pitanjima našeg nacionalnog života i dapače vrlo se živo razgovaralo o temi nacionalne glazbe. Opće je uvjerenje bilo da naši skladatelji trebaju svoja djela stvarati po uzoru na naše narodne pjesme, jer samo proučavajući ih i imitirajući može glazba zadobiti forme koje su u skladu sa češkim nacionalnim ukusom [...]. Međutim, Smetana se oštro usprotivio toj ideji. Rekao je da je u slučaju glazbene drame nužno potražiti druge forme za koje folklorna glazba ne pruža nikakve primjere i na kraju, kad njegovi protivnici uopće nisu pokazivali spremnost da ih njegovi

¹ Karel Vladislav ZAPP: Poslední den ve Lvově. Rozmluva o slovanské hudbě — Lvovské divadlo — Loučení [Posljednji dan u Lavovu. Rasprava o slavenskoj glazbi — Lavovsko kazalište — Odlazak], u: *Vlastimil*, 4. dílo, sv. 3, 1840, 230-246; Ludvík RITTER Z RITTERSBERKU: Myšlenky o slovanském zpěvu. Z rukopisu [Misli o slavenskom pjevu], u: *Literární příloha ku Věnci* 1843 [Književni dodatak, Věnc 1843]; ISTI: Pravlast slovanského zpěvu. Výňatek z většího díla o nár. písních slovanských [Zemlja rođenja slavenskih pjesama. Dio šireg rada o slavenskim nacionalnim pjesmama], *Časopis českého museum*, 20 (1846), 34-44.

argumenti uvjere, on ih je oštro ukorio uzvikom 'Vi to ne razumijete!' Neki su ljudi njegove riječi doživjeli kao bahatost, naljutili su se na nj i nastavili su to rabiti protiv njega još mnogo godina kasnije. Zapravo, on je bio vjeran samome sebi, plivao je protiv struje, balansirao je, ali nije mario za to hoće li mu se ili neće drugi osobno suprotstaviti.«²

Smetanine riječi nisu bile upućene samo širokoj publici nego i teoretičarima glazbe njegova vremena. On je čvrsto vjerovao u identifikaciju prikladnih libreta i podršku domaćih skladatelja kao istinski način na putu prema nacionalnom glazbenom stilu. Prema njemu, puko imitiranje melodijskog protoka i ritma narodnih pjesama u glazbenoj drami nije nudilo put prema stvaranju nacionalnog stila; takva glazba ostat će zauvijek blijeda imitacija tih pjesama kao takvih bez ikakve dramske istinitosti.

Godine 1863. Smetana je prvi put došao u kontakt s libretom *Prodane nevjeste*, a skladanje opere završio je u ožujku 1866. Njezinu su premijeru 30. svibnja 1866. dočekale praške novine *Politik* ovako:

»S gledišta češkog nacionalnog interesa ovo bi trebalo smatrati prilično sjajnim početkom onoga što će u budućnosti postati vlastiti stil pisanja češke opere. U orkestralnim kao i vokalnim dionicama slušatelj je trajno u stanju uočiti odraze čeških narodnih pjesama a da nijedna nije citirana. Njegovane od strane Smetane, ove skromne biljke donose prekrasne, bogate cvjetove, zadovoljavajući najprofinjeniju žudnju za luksuzom«.³

Međutim, idućih godina Smetana je naišao na neslaganje, pa čak i neprijateljstvo. Tu je reakciju prouzročila njegova sljedeća opera *Dalibor*, praizvedena 1868. godine, i njezini navodni 'wagnerijanski' (tj. 'germanski' i 'strani') utjecaji. No njegov cilj nije bio kopiranje bilo koga ni bilo čega:

»Ne nastojim kopirati nijednog znamenitog skladatelja, samo se divim njihovoj veličini i prilagođavam sebi sve što osjećam da je dobro i lijepo u umjetnosti«.⁴

František Pivoda nije dijelio mišljenje sa Smetanom. Njemu se svidjela verzija *Prodane nevjeste* iz 1866., ali nije se složio ni s njezinom konačnom verzijom, prvi put izvedenom 25. rujna 1870, ni s drugim Smetaninim operama. Godine 1872, u članku *Některé myšlenky o české operě, jejím utvoření, rozkvětu, zachování a působení* [Neke misli o češkoj operi, njezinim temeljima, razvitku, budućnosti i ciljevima], objavljenom u časopisu *Osvěta*, gorko se požalio na ansambl praške Češke opere i njegovo izvođenje stranih glazbenih drama ili glazbenih drama u stranome stilu:

² Otakar HOSTINSKÝ: *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu*, Jan Laichter, Prag 1941, 110-11.

³ Citirano prema *ibid.*, 113 (usp. bilj. 1).

⁴ O. HOSTINSKÝ: *Česká hudba 1864-1904* [Česka glazba 1864-1904], Grosman a Svoboda, Prag 1909, 17-18.

»Razumijem da je polaganje temelja za češku operu pretežak zadatak a da bi ga se zgotovilo u ovih nekoliko godina otkako smo se oslobodili njemačke pozornice. No stoposto sam siguran da ako Češko kazališno vijeće da veću težinu riječi 'češko' u svojem imenu od riječi 'kazališno', tada bismo vidjeli ugodne početke i već puno veći napredak. Tko zna ne bi li 'češka opera' sada bila tako razvijena da bi nam dopustila da uživamo u prosperitetu i rastu njezinih kalema, usađenih u važnim gradovima naše lijepe domovine, pa da se tako primjer koji je donijela Smetanina *Prodana nevjesta* može širiti ne samo zbog istinski češke prirode te skladbe, nego i zbog popularnosti koju to dražesno djelo uživa kod publike. [...] Vijeće, koje je nažalost uvijek bilo više 'kazališno' nego 'češko', dijeli iste poglede prije kao i nakon *Prodane nevjeste* — tj. stalno pomanjkanje stvaralačkih ideja — a nadareni skladatelj opere zadovoljava se pokazujući nam što bi bio u stanju napraviti kad bi bio spreman podnijeti nevolje! Međutim, do vremena njegova *Dalibora* i posebno do vremena kasnijih promjena u njegovoj *Prodanoj nevjesti*, koje proturječe izvornom duhu te dražesne skladbe, on je pokazao svoju nevoljkost da učini ista drugo«.⁵

O Smetaninoj glazbi i stranim utjecajima na nju raspravljao je i Josef Richard Rozkošný (kojemu je zapravo Smetana bio zahvalan na brižnosti s kojom su izvedbe njegovih opera bile pripremljene i promovirane u praškom Privremenom kazalištu) u svojem uredničkom uvodu članku *První provedení opery české v Záhřebě* [Prva izvedba češke opere u Zagrebu], objavljenom u *Hudební listy* u studenom 1873. Zanimljivo je da je autor tog članka — vrlo vjerojatno Franjo Ksaver Kuhač koji se krio iza inicijala F. K.⁶ — bio pravedniji u svojim prosudbama Smetanine *Prodane nevjeste* nego neki od skladateljevih sunarodnjaka. Priznao je da je opera vrlo dobro napisana, vrlo bliska folkloru, iako je bliža njemačkom stilu pisanja nego talijanskome (tj. da je više naglašavala orkestralne nego vokalne kompozicijske crte). Nije smatrao da su sve Smetanine izražajnosti češke. Neke je od njih prepoznao kao strane, ali je osjećao da slavenski glazbeni vokabular još nije bio tako razvijen da bi mogao zadovoljiti sve kompozicijske prohtjeve. Zahtijevao je da slavensku glazbu valja očistiti od svih stranih elemenata, čak i ako uvelike izazivaju dojam na publiku. No bio je daleko od toga da osuđuje neslavenske skladatelje. Naprotiv, bio je spreman izraziti dobrodošlicu Richardu Wagneru kao skladatelju koji je želio osloboditi njemačku glazbu njezina internacionalnog robovanja tražeći nadahnuće sve do Turske i Japana. Međutim, izrazio je i stanovitu rezerviranost:

»Mi poštujemo Wagnera i želimo da se njegova djela izvode na našim pozornicama, ali trebamo i zaštitu od njegovih čisto germanskih sklonosti — upravo tako kao što ne želimo da Bismarck postane austrijski kancelar ili čak hrvatski ban. [...] Moramo

⁵ Usp. František PIVODA: Některé myšlenky o české operě, jejím utvoření, rozkvětu, zachování a působení, u: *Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice* [Kultura. List za umjetnosti, znanost i politiku], 2 (1872), 135.

⁶ To je uistinu bio Franjo Ks. Kuhač koji je o tome pisao i u *Agramer Zeitungu* iste godine. — Op. red.

protestirati protiv uvjerenja da trebamo postati slijepi Wagnerovi sljedbenici; moramo protestirati protiv našeg sramotnog trenda da ili glodemo raniju i novu njemačku glazbu ili napustimo vlastiti identitet. Razlozi za takvo što moraju biti jasni svakome tko želi dobro slavenskim narodima. Ne želimo nasilno utisnuti u Smetaninu *Prodanu nevjestu* namjere koje nisu postojale u skladateljevu umu; no nećemo ni poreći njegove zasluge. Ona nije neka idealna slavenska opera, ali njezini su temelji dobri i čvrsti te nam pomažu da se primaknemo tom idealu. Činjenicu da nam je Smetana pokazao u svojoj *Prodanj nevjesti* plodnost češke nacije na polju slavenske glazbe treba toplo pozdraviti. On je jedan od prvih pobjedničkih ratnika koji ruši zidove i pomaže slavenskim umjetnostima da steknu slobodu.

Mi ne vidimo *Prodanu nevjestu* kao neki eksperiment, nego kao složeni rezultat svih istraživanja poduzetih do sada na području sjevernoslavenske glazbe. Smetana nije jednostavno učinio ono što je mogao, oslanjajući se na svoje najbolje namjere i bogati talent — on je postigao sve što se moglo postići na sadašnjem stupnju poznavanja slavenske glazbe.⁷

Otprilike u isto doba *Hudební listy* objavio je još jedan Kuhačev rad, češki prijevod njegova *Sachliche Einleitung zur Sammlung südslavischer Volkslieder*, pod naslovom *Dva tisíce národních písní Jihoslovanů* [Dvije tisuće pjesama Jugoslavena], s uredničkim uvodom, otkrivajući češkoj publici i Kuhačev težak rad i društvenu situaciju onoga vremena, kao i vlastite ciljeve i interese časopisa:

»Mi uistinu žalimo gospodina iz Zagreba koji nas je u zasebnom pismu zamolio da izložimo plemenite namjere prof. Kuhača-Kocha kao *krivotvorinu, maskiranu kao nacionalni interes*. Mi nemamo pojma kako je baš nas izabrao za tu čast; taj gorljivi pisac mora da je na neki način pogriješio. Zadovoljstvo nam je izraziti dobrodošlicu među časnim hrvatskim domoljubima, među koje očito spada i cijenjeni profesor Kuhač-Koch, onim akcijama koje su slične našima. I mi nosimo zastavu na kojoj se može pročitati sljedeća parola: Spustimo se u dubine narodne glazbe! Iznesimo iz njezinih neiscrpnih vrela na svjetlo dana sav mogući građevni materijal, gradimo sa žarom i ljubavlju, stvarajmo novi glazbeni stil pun ljepote i šarma, zaštićen našim narodnim genijem, kako bi iskazali počast našem narodu i našoj voljenoj domovini!«⁸

Kada je František Pivoda bio imenovan od 1874. do 1875. urednikom časopisa *Hudební listy*, nastavio je putem koji je zacrtao njegov prethodnik. Objavio je nekoliko članaka Maxa Konopáseka, učitelja glazbe u Lavovu (Lembergu), koji je podržavao ideju buduće slavenske glazbe na temeljima narodnog plesa (naročito ukrajinske *kolomyjke*), koji je kritizirao poglede Otakara Hostinskog na odnose između teksta i glazbe u narodnim pjesmama i koji je naglašavao razlike između

⁷ F. K. [Franjo Ksaver KUHAČ]: První provedení opery české v Záhřebě, *Hudební listy*, 4 (27. studenog 1873) 48, 378-380; (4. prosinca 1873) 49, 389-390.

⁸ Urednički uvod u: F. Ks. KUHAČ: Dva tisíce národních písní Jihoslovanů, *Hudební listy*, 4 (2. listopada 1873) 40, 313-315; (9. listopada 1873) 41, 321-322; (16. listopada 1873) 42, 329-330; (23. listopada 1873) 43, 337-339; (30. listopada 1873) 44, 345-347; (6. studenog 1873) 45, 353-354; (13. studenog 1873) 46, 361-363; (20. studenog 1873) 47, 369-370.

harmonijske i formalne strukture zapadno-, srednjo- i istočnoeuropske folklorne glazbe.⁹ (U tom je smislu anticipirao napise o glazbi Leoša Janáčka.)¹⁰

Prije nego što je objavio Konopásekove članke, *Hudební listy* je primio i objavio pismo Franje Ksavera Kuhača, napisano 4. veljače 1874, kojim je izrazio svoju zahvalnost za objavljivanje njegova teksta *Sachliche Einleitung zur Sammlung südslavischer Volkslieder*, i pohvalio bratski interes i podršku časopisa južno-slavenskim naporima za istinskom narodnom glazbom. Kao dodatak poslao je članak *Vzchopme se k dílu!* [Prihvatimo se posla!], za koji se nadao da će ga *Hudební listy* objaviti u ime »pomaganja u darivanju slavenske glazbe sa svim boljim, plemenitijim i inteligentnijim karakteristikama naroda«. Tu je ponudio 'gorki, ali istinit' pogled na tadašnje stanje slavenske glazbe:

»Pogledajmo sada vođe slavenskog glazbenog života, slavenske učitelje glazbe. Zapitajmo se: kako oni odgajaju našu mladež, koliko daleko seže njihova namjera da probude u slavenskoj mladeži smisao i ljubav za slavensku umjetnost?

Evo kako to oni rade: učitelj donese neki *njemački* (u Poljskoj i katkada u Rusiji, *francuski*) udžbenik za pjevanje, glasovir ili violinu — po mogućnosti onaj koji se uz osnovnu teoriju, neke ljestvice i druge mehaničke vježbe sastoji od malih ili većih njemačkih komada i brojeva uzetih iz njemačkih i talijanskih opera, itd. — i oni ga slijede za vrijeme učenja.

Za vrijeme učenja učitelj je uistinu vrlo revan i ustrajan, u mnogim slučajevima i temeljit i pretjeran, upoznavajući svojega učenika sa životima velikih umjetnika među *Nijemcima, Francuzima i Talijanima*; on uvelike hvali izvrsnost posebnih crta u njihovim djelima. Da bi proširio učenikovo znanje, često zagleda i u druge umjetnosti — ali nikada nijednom ne spomene slavensku glazbu. On ne posjeduje riječi kojima bi opisao njezine ljepote ili posebne crte; on ne zna kako govoriti o slavenskim skladateljima. Tim se predmetom bavi kao da se stidi što ga vide kao ljubitelja, obožavatelja i navjestitelja slavenske glazbe. I tu pokazuje svoju drugu prirodu. Kod kuće, on je slavenski subjekt do u najdublji kut svojega srca; izvan kuće, osobito ako su nazočni Nijemci, on se preobražava od glave do pete i predstavlja se kao Švabo. Ne podučava li učitelj glazbeno izvođenje nego teoriju (tj. ne samo pisanje o glazbi već i opću teoriju glazbe), slijedi isti put.

⁹ Usp. Max KONOPÁSEK: Z jaké půdy vyrodí se hudba slovanská [Iz kojega se tla treba roditi slavenska glazba], u: *Hudební listy*, 5 (1874) 23, 93-94; 25, 101-102; 26, 105; 27, 110-111; ISTI: Rozbor otázek slovanské hudby [Rasprava o slavenskoj glazbi], *ibid.*, 5 (1874) 33, 133-134; 34, 137-138; 35, 141-142; 36, 145-147; 37, 149-150; 38, 153-154; 39, 157-158; 40, 161-162; 41, 165-166; 42, 169-170; 43, 173-174; 44, 177-179; 45, 181-182; ISTI: Hudební a nehudební stránky slovanské hudby [Glazbene i neglazbene crte slavenske glazbe], *ibid.*, 6 (1875) 32, 127-128; 33, 131-132; 34, 135-136; 35, 139-140; 36, 143-144; 37, 147-148; 38, 151-152; 39, 155-156; 40, 159-160; 41, 163-164; 42, 165-166; 43, 169-170; 44, 173-174; 45, 177-178; 46, 181-183; 47, 185-186; 48, 189-190; 49, 193-194; 50, 197-198; 51, 201-202.

¹⁰ Za temeljitu analizu ideja Maxa Konopáseka usp. Marta OTTLOVÁ — Milan POSPÍŠIL: Idea slovanské hudby [Ideja slavenske glazbe], u: Zdeněk HOJDA — Marta OTTLOVÁ — Roman PRAHL (ur.): *Slovanství a česká kultura 19. století. 'Slavme slavně slávu Slávův slavných'*. Sborník příspěvků z 25. Plzeňského sympozia [Slavenski osjećaji i slavenska kultura u 19. stoljeću. 'Slavimo slavu znamenitog slavenskog naroda']. Miscellanea referata s 25. Plzenskog simpozija], Koniasch Latin Press, Prag 2006, 172-183.

I ovdje knjiga mora biti *njemačka*, terminologija *njemačka*, primjeri se moraju uzeti iz *njemačke* glazbe, a duh je *njemački*. To da bi bilo koje takvo teorijsko djelo ili udžbenik bio napisan na slavenskom jeziku, on nikada ne bi spomenuo; ukoliko ga iznimno spomene, bit će to samo da ga osudi ili mu se naruga.

Ako i postoje neka ograničenja u takvim slavenskim djelima, veliko je nerazumijevanje od strane učitelja — i takvo će uvijek ostati — što vjeruje da će prosvijetliti učenikov intelekt tim [njemačkim] metodama; omalovažavajući pred učenicima domaća umjetnička postignuća učitelj daje — i uvijek će davati — učeniku poguban primjer. Ono što privatni učitelji i privatne glazbene škole čine u maloj mjeri, velike glazbene škole čine u velikoj mjeri. Uvijek nalazimo njemačke majstore, stare, novije i nove; ponekad susrećemo i Talijane i, da bismo uzeli nešto i iz radoznalosti, vođe novonjemačkog kompozicijskog stila.

To da bismo dali primjer slavenskog umjetnika, da bismo govorili o slavenskom filozofu ili slavenskoj naciji po sebi — to apsolutno ne dolazi u obzir! Profesora bi se smatralo lošim učiteljem, a glazbena mladež bi patila od uskraćivanja! — Ako već ne sumnjamo u profesora, inače poznatog kao velikog domoljuba, da namjerno šuti o slavenskim stvarima, ne možemo a da na mislimo na to da jednostavno nije čuo za slavensku umjetnost i da to za njega ostaje još neotkrivenim svijetom.

I kakve su posljedice svega toga? Općenito govoreći, škole proizvode dobre glazbenike; šalje ih se u svijet s naputkom da ostanu vjerni dobrome ukusu, tj. da nastave slijediti *njemačke* intencije, budu korisni svojoj rodnoj zemlji i služe na čast svojem domu. [...]

Mladić ulazi u svijet i zahvaljujući svojem rodu i građanskom odgoju predstavlja se kao Slaven: u glazbi, međutim, on ostaje žestokim Nijemcem; izruguje se slavenskoj glazbi i namjerama onih koji je njeguju — i on ih žali. Sve to zaista služi na čast i za profit — njegove drage domovine; s vremenom takav 'domoljub' sazrijeva u fanatičnog privrženika nebeskih majstora — *Nijemaca*.«

U tekstu koji slijedi Kuhač je ustvrdio da ako broj udžbenika i partitura slavenskih autora — u usporedbi s Njemačkom — zasad nije velik, i njihova je popularnost mala, valja napomenuti da je glazbeni odgoj u Njemačkoj započeo na isti skroman način, da je kvaliteta njemačkih udžbenika i glazbe u 18. stoljeću bila malena u usporedbi s prvim slavenskim postignućima na tom polju, ali jednom kada su bili objavljeni, svi su strani priručnici bili odmah odbačeni. Kuhač je također istaknuo da su njemački i talijanski glazbenici, kako god bili znameniti, uvijek bili spremni podržati svoje sunarodnjake, a kritizirao je zavist, tako karakterističnu za slavenske glazbenike, kao i pužanje pred ranijom i suvremenom njemačkom glazbom, tako tipične za slavenske glazbene izvjestitelje:

»Valja ostaviti Nijemce Nijemcima, te se ni najmanje ne upuštati u njihove glazbene stvari. Nama doista može samo nauditi ako se neka neslavenska strana ovako razmeće: 'Češkom vlada Mozart, Hrvatskom Verdi, a Rusijom Wagner'. Naši glazbeni izvjestitelji moraju se maksimalno potruditi kako bi se u inozemstvu moglo reći: 'U Češkoj, Hrvatskoj, Rusiji i drugdje nemamo uporišta; ti slavenski narodi misle samo na svoju vlastitu nacionalnu glazbu, i sva promidžba naših velikih ljudi i naše nebeske glazbe tamo se ne sluša. Umjesto da od nas sa zahvalnošću uzmu našu glazbenu

terminologiju, sa svom njezinom ljepotom invencije i organizacije, umjesto da se drže naših traktata o povijesti glazbe u kojima svakako dajemo slavenskoj glazbi dostojno priznanje (!), i umjesto da ih naprosto prevedu na svoje barbarske jezike, oni više vole provesti dugo vremena boreći se da iznađu odgovarajući izraz za određeni glazbeni termin ili da gube vrijeme u beskorisnoj potrazi za svojom ranom slavenskom glazbenom baštinom.

[...]

Bio bih sretniji kad bi slavenski glazbeni prikaz raspravljao o deset svezaka sakralnog pjeva Husita ili glagoljaša nego da jedan jedini napis posveti Bachu, unatoč njegovim velikim umjetničkim zaslugama; — životopis slavenskog pjesnika-pjevača kao što je Ferdo Rusan bio bi mi zanimljiviji nego cijeli Mendelsohnov životopis. Slavenski glazbeni prikaz bio bi od veće koristi za našu stvar ukoliko bi istraživao podrijetlo *jedne jedine* narodne pjesme nego cijelu povijest izvora za bilo koju njemačku simfoniju. Analiza jedne bugarske melodije bila bi od veće koristi za slavensku muzikologiju nego analiza čitave Meyerbeerove simfonije. Više bih volio čitati prikaz nemelodičnih stihova nekog slavenskog pjesnika, koji bi pjesniku potpuno razjasnio i objasnio opravdanost pisanja narodnih tekstova za pjevanje slavenske glazbe, nego prvo prevođenje Heineovih i Hoffmannovih pjesama i potom njihovo uglazbljivanje. Bilo bi bolje da slavenski glazbeni prikaz zagleda u arhitektoniku slavenske narodne pjesme, nego da raspravlja o tome kako su Mozart, Beethoven i drugi gradili svoje skladbe. Bio bih sretniji kad bih mogao čitati o jednom srbijanskom narodnom plesu i o sugestijama za njegov daljnji razvitak u umjetničkoj glazbi, nego o bilo kojem istraživanju o pametnoj konstrukciji i savršenstvu svih klasičnih menueta; i radije bih čitao o notaciji govorne melodije jednog ruskog stiha, nego čitav prijevod njemačkog udžbenika o deklamaciji, itd., itd.« [...]

U posljednjem dijelu članka Kuhač je upozorio da ne valja nametati slavensku glazbu u javnosti, jer će je to pretvoriti u njezina neprijatelja prije nego u pristalicu. Međutim, on je vjerovao u prednost kulturne izolacije:

»Hoće li Bog dopustiti našoj publici da bude manje svjesna svega o svojim susjedima, a da zna za svaki čavao u vlastitoj kući! Ja čak mislim da bi za slavensku glazbu bilo dobro da nema nikakav kontakt sa svojim njemačkim pandanom, jer, općenito, separatizam najviše pomaže i obogaćuje umjetnost.«¹¹

Na kraju svojega teksta *Vzchopme se k dílu*, Kuhač je pozvao na crpljenje inspiracije iz narodne glazbe, na utemeljenje Opće slavenske akademije za glazbu (ne glazbene škole, već istraživačkog centra koji bi se osnovao u nekoj slavenskoj zemlji i pod čijim bi pokroviteljstvom cvjetala slavenska glazba), te na brigu oko

¹¹ Usp. F. Ks. KUHAČ: *Vzchopme se k dílu* [Prihvatimo se posla], *Hudební listy*, 5 (1874) 7, 27-28; 8, 31-32; 10, 39-40; 11, 45-46; 12, 49-50; Michaela FREEMANOVÁ: Slovanství v zrcadle pražského hudebního života, dobové hudební kritiky a literatury [Slavenske ideje u zrcalu pražskog glazbenog života, periodičkom glazbenom novinstvu i napisima o glazbi], u: Zdeněk HOJDA — Marta OTTLOVÁ — Roman PRAHL (ur.): *Slovanství a česká kultura 19. století. 'Slavme slavně slávu Slávov slavných' ...*, 184-193.

moralnog i financijskog podupiranja slavenskih umjetnika (siromaštvo kao jedna od najozbiljnijih prepreka za kulturni razvitak).

Njegove nade u snagu slavenske glazbe bile su velike. To se može vidjeti iz teksta koji je u *Hudební listy* 1874. popratio analizu njegova *Srbskog Ora* za klavir četveroručno s pratnjom harmonija, posvećenog princu Milanu Obrenoviću IV:

»U današnje vrijeme naša narodna glazba ne treba ništa više nego da ju se njeguje u našim domaćim institucijama. Nema sumnje da će slavenski skladatelji uskoro poprimiti vlastite specifične crte i da će njihova istinska slavenska djela dokrajčiti raznorazno smeće koje se tu i tamo izvodi pod imenom 'nacionalne glazbe'!

To da će se naša narodna umjetnost konačno pokazati pobjedonosnom dokazuju znakovi vremena, koje prepoznaje cijeli svijet, i o čemu je rečeno sljedeće: 'Budućnost pripada slavenskim narodima'. I tako bi mi koji pripremamo put slavenskoj glazbi bili zadovoljni kad bi naša glazbena povijest odlučila da zaslužujemo usporedbu s Ivanom Novoga zavjeta, koji je navijestio svijetu dolazak velikog svjetla — Krista! Hoće li takvo svjetlo biti dano nama i našoj glazbi, i hoće li se to dogoditi uskoro? ... Ne usuđujem se oglasiti vlastitim proročanstvom, ali svim svojim srcem želim nebesima da to svjetlo pošalju što je prije moguće.«¹²

Kuhačeva uvjerenja pogodila su u istu žicu kod njegovih čeških pristalica. To se pokazalo ne samo u njegovim člancima objavljenim u *Hudební listy*, nego i u praškom časopisu *Světozor*, u kojem su 1874. objavljeni životopisi i Kuhača i Maxa Konopáseka,¹³ kao i u kopijama pisama (što su sačuvana u Hrvatskom državnom arhivu) koje je Kuhač slao u godinama 1874-1877. Františku Pivodi i Maxu Konopáseku.¹⁴ U svojem prvom pismu adresiranom na Františka Pivodu, datiranom 10. prosinca 1874,¹⁵ Kuhač opisuje zanimanje koje je njihovo dopisivanje izazvalo u zagrebačkoj Akademiji, a također i među urednicima *Obzora* koji su željeli objaviti Pivodino pismo koje je primio. Želio je u budućnosti napisati članak o glazbenoj terminologiji i u skladu s Pivodinim željama obećao je raspraviti probleme slavenske glazbe općenito, a ne samo u okvirima južnoslavenske kulture. U idućem pismu, koje je nedatirano i kojemu manjka prva stranica, Kuhač je raspravio o glazbenom odgoju — materinjskom jeziku i folkloru kao temeljima svih oblika kulturnog razvitka, uključujući i glazbu; ovu je ideju ilustrirao primjerima iz Haydna, Mozarta, Beethovena i Chopina, i naglasio ponos koji druge nacije (engleska, francuska i talijanska) osjećaju za svoju nacionalnu kulturu, dok slavenski skladatelji (u Hrvatskoj Ivan Zajc) puko imitiraju strane uzore.¹⁶ Njegovo iduće pismo, datirano 27. siječnja 1875, popratilo je njegov prikaz djela *Zbirnik*

¹² F. Ks. KUHAČ: *Srbsko Oro*, *Hudební listy*, 5 (1874) 20, 82-83; 21, 85-86; 22, 89-90.

¹³ Usp. *Světozor*, 29 (1874), 339-340 (s Kuhačevim portretom što ga je nacrtao J. Mukařovský); 45, 529-531; 46, 546; 47, 529; 48, 570; 49, 580; 50, 591.

¹⁴ Zahvalna sam za informaciju o ovim pismima i njihovim kopijama Jarmili Procházkovej.

¹⁵ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/1.

¹⁶ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/20.

ukrainskih pisen Mykole Lysenka, u kojem je pohvalio Lisenkovu kongenijalnu pratnju, smatrajući da je puno prikladnija nego pozapadnjeni napor drugih slavenskih sakupljača pjesama (članak je 1875. objavio *Hudební listy*).¹⁷ I ovdje, kao i u primjerku njegova 1875. objavljenog izdanja djela *Katechismus der Musik* Johanna Christiana Lobe, objavljenog u Leipzigu 1851. (spomenutog u *Hudební listy* u rubrici *Zprávy z ciziny a Rakouska* [Strane i austrijske novosti]),¹⁸ on je ponovno spomenuo Bedřicha Smetanu kao jedinog istinskog slavenskog skladatelja onoga doba.¹⁹ Još je jedno pismo sačuvano necjelovito, dok se pisma iz kolovoza 1875, te od 25. prosinca 1875. i 19. ožujka 1876. bave prije svega osobnim stvarima, razmjenom knjiga i nota između Zagreba i Praga, te Kuhačevim vlastitim djelima objavljenim u Češkoj.²⁰ Od posebne je važnosti iduće pismo od 14. svibnja 1877, u kojemu Kuhač u duhu svojih ostalih napisa oštro kritizira praške glazbene časopise, glazbenike i učitelje glazbe kod kuće i u inozemstvu, te glazbeni život općenito, jer je sve temeljeno na njemačkoj glazbi — Mozartu, Haydnu, Beethovenu i Wagneru — i krivo za germanizaciju čeških zemalja.²¹

U svojem prvom pismu Maxu Konopáseku od 21. prosinca 1874. Kuhač je pohvalio adresatova postignuća u njegovim istraživanjima zajedničkih korijena slavenske glazbe, ali je govorio i o problemima — kulturnim i jezičnim razlikama među raznim slavenskim nacijama (koje se međusobno ne razumiju i koje upotrebljavaju njemački jezik kao sredstvo komunikacije), te o pomanjkanju temeljitoga poznavanja slavenske glazbene povijesti. Kuhačev je cilj bio ohrabriti pisanu raspravu o toj temi, a za to je trebao pomoć Konopáseka, Pivode i Lysenka; širenje informacija u javnosti zahtijevalo je jako puno strpljenja zbog sveopće obljubljenosti i utjecaja strane glazbe.²² U drugom pismu od 20. svibnja 1877. raspravlja o novim slavenskim glazbenim postignućima (osobito je cijenio Konopásekova djela).²³ U posljednjem pismu od 29. lipnja 1877. žestoko je izrazio svoje razočaranje slavenskim skladateljima koji su za svoje uzore uzeli njemačke prethodnike, čak i ako su ti prethodnici (naročito Haydn i Beethoven) spremno koristili slavenske glazbene elemente u svojim djelima, dok sve zapadnjačke sarabande, gigue i sonate nisu ni od kakve koristi za novu, čisto slavensku glazbu. Opisao je karakteristične crte glazbe koju su skladali Nijemci (akordička), Talijani (melodička) i Slaveni (prevlast malih melodijskih pomaka), te izrazio potrebu za više istraživanja na tom području, priznajući da on sam²⁴ ne poznaje dovoljno glazbu i glazbene instrumente zapadnih i sjevernih slavenskih nacija.

¹⁷ F. Ks. KUHAČ: 'Zbirnik ukrainskih pisen'. Posuzuje Š. Kuhač [prikazao Š. Kuhač], *Hudební listy*, 6 (1875) 7, 25-26; 8, 29-30; 9, 33-34.

¹⁸ Usp. *Hudební listy*, 6 (1875) 9, 34.

¹⁹ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/24.

²⁰ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/40; sv. IV/58; sv. IV/84; sv. IV/102.

²¹ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/149.

²² Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/6.

²³ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/150.

²⁴ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/159.

Kuhačevo predzadnje pismo Františku Pivodi, ono od 16. lipnja 1877, manjka.²⁵ Posljednje pismo od 2. rujna 1877. svjedoči o njegovim osobnim teškim prilikama u ono doba. Zamolio je Pivodu da iznađe ima li šanse za njegovo zaposlenje u Pragu. Njegov je očiti cilj bio poučavati povijest slavenske glazbe koju je shvaćao kao izravnog potomka antičke grčke tradicije.²⁶ Međutim, do tog je vremena František Pivoda (kao što je sam Kuhač već nagovijestio u lipnju iste godine Maxu Konopáseku) već bio odustao od borbe; iako se nije potpuno povukao, godine 1881. objavio je Pivoda vrlo zajedljivu brošuru, posvećenu Richardu Wagneru i pogreškama u njegovim napisima o glazbi.²⁷

I da zaključimo:

Češki prijevod Kuhačeva teksta *Sachliche Einleitung zur Sammlung südslavischer Volkslieder* sadrži ovaj opis tadašnjeg stanja češke folklorne glazbe:

»Mi znamo ne samo da je Češka porodila velik broj izvrsnih glazbenika, nego da su se narodne pjesme i plesovi Čeha i susjednih Saskih Srba potpuno stopili s njemačkom glazbom. U sadašnje vrijeme Česi nastoje stvoriti češku nacionalnu glazbu i čineći to oni uspostavljaju odnos spram vlastite narodne glazbene ostavštine; ali češki plesovi poput polke već su u tolikoj mjeri postali potpornji germanske operete i češke narodne pjesme toliko su se pomiješale s njemačkima da su iznenada njemačka i češka glazba postale identičnima.«²⁸

Slične je osjećaje, premda drukčijim riječima, izrazio češki lingvist i etnograf František Bartoš (1837-1906), koji ih je ocrtao na prilično poetičan način no oštro zamjećujući razlike između češkog i moravskog folklora:

»Vratimo li se u prošlost razmatrajući moravske pjesme i zaista zagledamo u izvornike, a ne u dekadentne primjerke, i tada uzmemo u ruke Erbenovu zbirku čeških pjesama,²⁹ imat ćemo osjećaj da iznenada napuštamo ugodni gaj, pun šarenog cvijeća i radosnog ili malaksalog ptičjeg pjeva, te da ulazimo na široku monotonu stepu. I tu se oči povremeno oduševljavaju pogledom na osamljen lijepi cvijet, tu i tamo se dražesna ševa uspinje radosnom pjesmom prema plavim nebesima, ali ogromna i monotona površina suhe trave općenito umara oči kao i duh.«³⁰

Interes Františka Pivode za istinsku slavensku glazbu europskoga Istoka, ali i Juga, potjecao je iz činjenice da je bio rođen u Žeravicama u južnoj Moravskoj.

²⁵ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/153.

²⁶ Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/168.

²⁷ Usp. F. PIVODA: *O hudbě Wagnerově* [O Wagnerovoj glazbi], J. Otto, Prag 1881.

²⁸ F. Ks. KUHAČ: Dva tisíce národních písní Jihoslovanů, 329.

²⁹ Karel Jaromír Erben (1811-1870) bio je češki pjesnik, pisac, književni povjesničar i sakupljač čeških narodnih pjesama i bajki; objavio je *Písně národní v Čechách I-III* [Narodne pjesme u Čeha] (Prag 1842-1845), te *České písně a říkadla* [Češke pjesme i pjesmice za malu djecu], Prag 1864.

³⁰ František BARTOŠ: *Národní písně moravské v nově nasbírané* [Moravske narodne pjesme, nanovo skupljene], Matice moravská, Brno 1889, CXLIV.

Njegova svijest da granica koja dijeli glazbeni Istok od glazbenoga Zapada prolazi između Češke i Moravske zrcali se, među ostalim navodima, u kratkome članku *Moravská hudba* [Moravska glazba], anonimno objavljenom 1875. u *Hudební listy* kao dio rubrike *Zprávy domácí a z venkova* [Domaće i seoske vijesti].³¹ Postojanje tih dvaju različitih glazbenih svjetova bilo je poznato i Leošu Janáčeku, koji se također zanimao za Kuhačev rad. Međutim, to je već druga istraživačka tema.

(preveo s engleskog Stanislav Tuksar)

Summary

BETWEEN PRAGUE, ZAGREB AND LWÓW: FRANJO KSAVER KUHAČ AND HIS CZECH SUPPORTERS

In the 1870s, two main music factions were flourishing in Bohemia, one of them, represented by the journal *Dalibor*, pro-Wagnerian, pro-Lisztian, and pro-Smetanian; the second one supported the idea of national music growing out of the folklore. Its tribune became the journal *Hudební listy*, the editors of which were two prominent musicians, Josef Richard Rozkošný, and František Pivoda. While Pivoda and Rozkošný criticised the foreign connotations of Smetana's music, Franjo Ksaver Kuhač, whose writings were published by *Hudební listy* from 1873, was more fair in his judgement of Smetana's work than his own compatriots. Apart from his report on the first performance of the *Bartered Bride* in Croatia, *Hudební listy* published a Czech translation of his *Sachliche Einleitung zur Sammlung südslavischer Volkslieder*, the article *Vzchopme se k dílu!* (*Let us rise to work!*), criticising teaching young Slavonic musicians the principles of Western music, instead of supporting the development of the truly Slavonic music culture, and an analysis of his *Srbsko Oro*. That Kuhač's beliefs struck the same note in his Czech fellow supporters, is testified to by *Hudební listy*, the Prague journal *Svítozor*, which printed his biography, and by the copies of letters sent by Kuhač to František Pivoda and his equally pro-folklore orientated compatriot, active in Lwów, Max Konopásek.

³¹ Usp. *Hudební listy*, 6 (1875) 2, 7; 4, 16.